

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שכ"ז, פר' מקץ תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

ערבות בהארכת מועד הפרעון

בתנאי 'מעכשיו' (סימן רז סעיפים יד-טו), כתב הרמב"ן (בבא בתרא קסח.) שמשמעות הדבר היא שערבות אינה 'אסמכתא גמורה', ולכן מועיל בה קנין אף שלא התקיימו תנאים נוספים. הסמ"ע (סימן קכט ס"ק ד) מסביר כי גם בערבות שנעשתה לאחר מתן מעות יש 'קצת הימנות והנאה', ולכן הוא גומר ומשעבד את עצמו. כוונתו, ככל הנראה, שיש כאן קצת גדר של מוציא ממון על פיו, ולכן צירוף של קניין והנאה זו מסלק את האסמכתא.

שיטת הרשב"א שהארכת זמן אינה כהוצאת ממון

כעת נברר את הדין בסיפור שלפנינו. כאן המלוה הרי לא הוציא את כספו על סמך דברי הערב, אך מאידך הוא הותיר את הכסף ביד הלוה והאריך את מועד הפירעון. השאלה היא האם פעולה זו נחשבת כ'שעת מתן מעות' בשל האמון שנתן המלוה בערב, או שמא אין היא נחשבת כ'הנאה' מאחר שבפועל לא יצא ממון מתחת ידו של המלוה.

הרשב"א (חלק א סימן א'רכה) דן באדם שהאריך את זמן ההלוואה על מנת לקדש אשה באותה 'הנאה', האם הקידושין חלים. והשיב כי מסתבר שהאשה אינה מקודשת, שכן הערב אינו מתחייב במצב כזה. הוא מביא ראיה מהמשנה (בבא בתרא קעה:), שבה מסופר על מלוה שחנק את הלוה בשוק, ובא חברו ואמר למלוה 'הנח ואני אתן לך', שהדין הוא שהחבר פטור מן הערבות, מאחר שהמלוה לא הלוה לו על סמך אמון זה. ערב מתחייב רק באופן שהמלוה הלוה את הכסף על סמך אמון זה, כגון שאמר לו 'הלוה ואני אתן לך'. מדברי הרשב"א עולה בבירור כי בכל מקרה שהערב רק האריך את הזמן, אין הדבר נחשב כ'שעת מתן מעות', ולכן אין הערבות חלה עליו.

הרמ"א (אבן העזר סימן כט סעיף ב) פסק כשיטת הרשב"א, וכתב שאם המלוה האריך את זמן הפירעון ללוה על פי האשה וקידש אותה בהנאה זו, אין הקידושין תקפים.

מחלוקת החלקת מחוקק והאבני מילואים

החלקת מחוקק (סק"ה) דן בדברי הרשב"א ובראיתו מהחונק בשוק, וכתב שאף שאין

אסמכתא. לדעת רבי יוסי הסובר שאסמכתא קונה, ערב משתעבד. לעומת זאת, לדעת רבי יהודה שאסמכתא אינה קונה, ערב אינו משתעבד. מפרש הרשב"ם (שם ד"ה רבי יהודה) כי מאחר שערבות דומה לאסמכתא, שהרי הערב סומך בלבו שהלוה יפרע את חובו, נמצא שכניסתו לערבות נעשתה מתוך הנחת יסוד בלתי ודאית, ולולא כן לא היה נכנס בה. ממילא, לשיטתו של רבי יהודה אין הערב משתעבד, שהרי מצב של 'אם', דהיינו התחייבות על תנאי עתידי, בכלל אסמכתא היא.

רב אשי השיב לאמימר כי מעשים שבכל יום מוכיחים, שאף על פי שאסמכתא אינה קונה, מכל מקום ערב משתעבד, וגוברים ממנו בפועל. הסיבה לכך, משום שבהנאה שהמלוה האמין לדבריו והוציא מעות על פיו, גמר הערב בדעתו להשתעבד, וממילא סרה ממנו גדר אסמכתא.

הב"ח (סימן רז) כתב כי באמת מן התורה אסמכתא קונה לכולי עלמא, אלא שחכמים גזרו שלא תקנה, כדי למנוע מכשול. אולם בערב, מפני שיש לו אותה הנאת האמון, העמידו את הדין על דברי תורה וחייבוהו. אך הש"ך (שם ס"ק יח) חלק עליו, ומשמע מדבריו שעצם ההנאה שמאמינים לו מסלקת את גדר האסמכתא, ואין כאן צורך בהעמדה על דין תורה.

ערבות בשעת מתן מעות ולאחרי

מכאן מובן כי חיוב הערב חל כאשר הוא נהנה מכך שהמלוה מאמינו ונותן את הכסף על סמך דבריו. לפיכך, אם המלוה לא הוציא את המעות על פי דברי הערב, הרי שאין הערבות תקפה באופן רגיל. ואכן, כך היא מסקנת הגמרא (שם, קעו:): והלכתא ערב בשעת מתן מעות אינו צריך קנין, אך ערב לאחר מתן מעות צריך קנין. והלכה זו נקבעה בשולחן ערוך (סימן קכט סעיף א): המלוה את חברו, ואחר שהלוהו אמר לו אחד אני ערב, אין הערב חייב כלום אלא אם כן קנו מידו. אבל אם אמר להם בשעת מתן מעות הלוהו ואני ערב, ככהאי גוונא נשתעבד הערב ואינו צריך קנין.

העובדה שקנין מועיל אף כשלא נעשה בזמן מתן המעות, למרות ש'אסמכתא' אינה מועילה בקנין אלא בפני 'בית דין חשוב' או

בני ברק התגוררו שני ידידים קרובים: ר' אשר וינקלר, אברך יגע בלימודו, ור' מאיר שמחה בלומנפלד, סוחר הגון הנודע ביושרו. הקשר ביניהם היה רווי אמון ורעות ישנה.

פעם אחת פנה ר' אשר אל ר' מאיר שמחה, ומסר לו סכום מעות כדי שיעבירם לר' צבי אלימלך גרינבוים, על חשבון חוב שהיה חייב לו. ברם, הורה לו תחילה שיבקש מר' צבי אלימלך להאריך את זמן הפירעון, מפני שעדיין לא נתרווח מצבו.

ר' צבי אלימלך ניאות לבקשה, אולם הציב תנאי ברור: יוכל ר' מאיר שמחה להחזיר את הכסף לידי ר' אשר, אך זאת רק אם יתחייב הוא עצמו כערב לפירעון במועד החדש. ר' מאיר שמחה, מתוך רצון לעזור לחברו, הסכים, והשיב את המעות לידי של ר' אשר.

בהגיע המועד השני, התברר שר' אשר לא מסוגל כרגע לעמוד בהתחייבותו ולגייס את הכסף הנדרש. ר' צבי אלימלך, שלא היה יכול להמתין עוד, פנה אל ר' מאיר שמחה ותבע ממנו לשלם מכיסו, בטענה שהרי נעשה ערב במפורש.

עתה בא ר' מאיר שמחה ושואל: האם אכן התחייבות זו תקפה והוא נעשה ערב גמור, או שמא אין כאן אלא דברים בעלמא שאין בהם תוקף?

תשובה

מקור דין ערב

בגמרא (בבא בתרא קעג:) נלמד דין ערב מן המקרא, כאשר יהודה נתחייב ליעקב על בנימין ואמר (בראשית מג ט) 'אנוכי אערבנו מידי תבקשנו'. מכאן שיכול אדם להיות ערב לחברו. בגמרא הובאו פסוקים נוספים ללימוד דין זה. אולם הריטב"א (שם) כתב שכל הכתובים אינם אלא אסמכתא בעלמא. וכן כתב בקריית ספר (אישות פרק ה הלכה א) שהפסוקים הללו אינם מקור הדין אלא אסמכתא, ועיקר הדין נמסר לנו בהלכה למשה מסיני.

ערבות בההיא הנאה

הגמרא מביאה את דברי אמימר ששיעבוד הערב תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי בדין

הש"ך (סק"ב) שגם אם אמר 'תן' לו את הכסף, זכה בהם השליח מיד.

לאור זאת, מתברר שהמעות כבר יצאו מרשות הלואה, והשליח כבר זכה בהן עבור המלוה. כעת, כאשר המלוה הסכים להאריך את הזמן, הוא בעצם הוציא את כספו, שכבר היה מונח ביד השליח, ונתן אותו ללוה לשימוש נוסף. בנסיבות אלו, יש לראות בכך 'שעת מתן מעות' לכל דבר ועניין, והערב מתחייב כדן ערב בשעת מתן מעות.

אחריות המעות

ואף על פי שקיימא לן (שם) כי כל זמן שהמעות ביד השליח עדיין הלואה חייב באחריותם. מכל מקום הרי הביא הסמ"ע (סימן קכט סק"ו בהגה) בשם חזוה התנופה (סימן מו), כי ראובן שמכר לשמעון מלבוש על תנאי שיעמיד לו ערב, ונתן לשמעון את המלבוש ולבשו, ורק לאחר זמן העמיד לו ערב, נחשב הדבר כערב בשעת מתן מעות, כיון שהנתינה הראשונה לא הושלמה אלא על סמך הערבות. ופירש הסמ"ע, שהואיל ולמוכר היתה זכות ליטול את המלבוש חזרה כל זמן שלא ניתנה הערבות, נחשב הדבר כאילו מתן המעות נגמר רק בשעת הערבות. ומכאן למדנו שכל מקום שבו רשאי המלוה ליטול את הממון חזרה ואינו עושה כן אלא מתוך אמון בדברי הערב, הרי זה נחשב כשעת מתן מעות.

המסקנה לדינא

אם כן לכאורה גם בנידון דידן, אף שאחריות המעות על ר' אשר, מכל מקום מאחר שלא היה לו רשות להחזיק בהם אלא ברצון ר' צבי אלימלך, והלה התרצה על פי ערבותו של ר' מאיר שמחה, הרי זה נחשב כשעת מתן מעות. נמצא אפוא שהערב ר' מאיר שמחה נשתעבד מדין ערב בשעת מתן מעות, וחייב לשלם למלוה ר' צבי אלימלך את מה שקיבל על עצמו בעד ר' אשר.

אלא שהאומדנא שכוונת המשלח שהשליח יזכה מיד את הממון למשלח, והאמירה לשליח 'הולך' הכוונה היא בעצם 'זכי' למקבל, היינו דוקא כאשר אין הממון עתיד לחזור למשלח בשום צד, ואילו בנידון דידן המשלח צוה לשליח בפירוש, שקודם שיפרע את הממון למלוה יבקש ממנו הארכת זמן הפרעון, ואם יקבל הארכת זמן זו מיד יחזיר את הממון ליד המשלח, באופן זה השליח אינו מזכה את הממון למלוה, רק ממתין לשמוע מה יצוה המלוה, ובמידה וימחול להאריך את הזמן תכף מיד יחזיר את הכסף למשלח, נמצא שמעולם לא זיכה המשלח ממון זה למלוה עד שעת נתינת המעות ממש, ואין אומרים כאן שאמירת המשלח לשליח 'הולך' זוכי למקבל דמי.

ריבית שלא נקצצה מראש, שיש לגביה מחלוקת אם היא 'אבק ריבית' או 'ריבית קצוצה'.

הקשר בין ריבית לערבות

יסוד המחלוקת נעוץ בפשטות בשאלה האם הארכת זמן נחשבת כשעת מתן מעות. לדעת האומרים כי זו אבק ריבית בלבד, הרי שהם סבורים שהארכת הזמן אינה נחשבת כשעת מתן מעות ביחס לקרן ההלוואה, ולכן אין זו ריבית קצוצה. אולם הסוברים שזו ריבית קצוצה, דעתם כי הארכת הזמן נחשבת כשעת מתן מעות ממש.

לכאורה, לפי זה ניתן היה להשליך על דין הערבות: לשיטה שהארכת זמן נחשבת כשעת מתן מעות, הרי שניתן לראות בכך 'הוצאת מעות על פיו' של הערב, ולכן הוא מתחייב. לעומת זאת, לשיטה שבה הארכת זמן אינה נחשבת כשעת מתן מעות, הרי שאין היא יכולה להיחשב כהנאה של הוצאת מעות, ולכן הערב אינו מתחייב בהנאה הנאה.

החילוק של הכסף הקדשים

ברם, בכסף הקדשים (סימן קכט סעיף א) כתב שערב לאחר הלואה אינו מועיל ללא קניין גם כאשר הוא מרחיב את זמן הפירעון. וכתב שם שגם לדעת הסוברים לגבי ריבית שהארכת זמן נחשבת לשעת הלואה, הרי זה רק בגלל שהדבר נחשב 'אגר נטר' (-שכר המתנה) על מה שהיה אמור הלואה לשלם עכשיו, וכעת הוא מקבל זמן חדש. אך עדיין, אין זה נחשב כהוצאת מעות על פיו של הערב. כלומר, גם אם הארכת הזמן נחשבת לצורך ריבית כמתן הלואה חדשה, הרי שלעניין הנאת הערבות, אין היא נחשבת כשעת מתן מעות שמייצרת חיוב של הוצאת מעות על פיו.

מכל האמור לעיל עולה כי לדעת כמה מן הפוסקים, הארכת זמן אינה נחשבת כשעת מתן מעות, וממילא לא חל שיעבוד הערבות ללא קניין. לפיכך, לכאורה היה הערב יכול לטעון 'קים לי' כאותם פוסקים, והמלוה אינו יכול להוציא ממון מידו, וכל שכן לדעת הכסף הקדשים שכתב שהכל מודים שהרחבת הזמן אינה נחשבת כהוצאת ממון על פיו של הערב.

כאשר מסר את הכסף לשליח

אלא שהנידון שלפנינו ראוי להיבחן מצד אחר. כאשר ר' אשר (הלואה) מסר את המעות לר' מאיר שמחה (השליח), הוא הרי אמר לו שיתנם לר' צבי אלימלך (המלוה). באופן כזה, הרי קיימא לן (סימן קכב סעיף א), שאדם שהיה חייב כסף לחברו ונתן את הכסף לשליח על מנת שימסרם למלוה, שוב אינו יכול לחזור בו וליטול את הכסף מיד השליח, משום 'הולך כזכי דמי', ומיד כשהגיע הכסף ליד השליח הוא זכה בהם לבעלים. ופסק

משיבין את הארי, כלומר אין ראוי לחלוק על ענק ההלכה, מכל מקום תורה היא ולדעתו אין הראיה דומה לנדון. בסיפור עם החונק בשוק, בשעה שהערב התחייב על כל הקרן כבר ניתנו המעות ולא נעשה שום דבר חדש על בסיס אותו אימון, מה שאין כאן כאשר אחד ביקש מהמלוה שירחיב את הזמן והוא ישלם, והמלוה אכן הרחיב את הזמן על סמך דבריו, הרי שיש כאן הנאה של האימון. מדוע, אם כן, לא יתחייב הערב על מעשה שנעשה על פיו.

אמנם האבני מילואים (סק"ז) סובר כי דברי הרשב"א נכונים. הוא מביא ראיה מדין ריבית (בית יוסף יורה דעה סימן קע סעיף ב), שבו ישראל שערב לקרן ולריבית של גוי, הוא משתעבד על הקרן ללא קניין, שכן הערבות היא בשעת מתן מעות, אך על הריבית אינו משתעבד עד שיעשה קניין, שכן הריבית נחשבת כשלא בשעת מתן מעות, שהרי לא הוציא ממון על פיו, אלא אם כן זקף את הריבית והפכה מיד בשעת ההלוואה לקרן. מדין זה שהערב אינו משתעבד על הרבית אף שהרחיב לו את מועד הפרעון כדי לקבל בתמורה את הרבית, יש להוכיח שגם כאשר המלוה מאריך את הזמן על פיו של הערב, אין הערב משתעבד, מאחר שלא נחסר ממון על פיו באותה שעה אלא רק האריך את הזמן. לפי זה, מסקנת האבני מילואים שערב מתחייב רק בהנאה של הוצאת ממון ממש, אך לא בהנאה של המתנת מעות. זו הסיבה שהרשב"א כתב שהאשה אינה מקודשת בהנאה שהמלוה הסכים להאריך את ההלוואה על פיה.

האבני מילואים מוסיף ומדגיש, שעל אף שכל הלואה היא בעצם רק המתנת מעות, שהרי הקרן של ההלוואה עתיד לחזור למלוה, מכל מקום עצם מסירת המעות מכיסו נחשבת להנאה, אף שהכסף עתיד לחזור למלוה, אבל הריבית שהיא תשלום רק על המתנת הזמן, אינה נחשבת להוצאת ממון על פיו, ועל כן אין הערב מתחייב בה. ומכאן שבכל אופן של הרווחת זמן גרידא אין הערב משתעבד, כי אין זו נחשבת הנאה גמורה.

נמצאנו למדים שנחלקו הפוסקים: לדעת החלקת מחוקק, הארכת הזמן נחשבת כהוצאת ממון על פי הערב, ולכן הוא מתחייב על סמך ההיא הנאה, והדבר נחשב כשעת מתן מעות. ואילו לדעת האבני מילואים, הארכת הזמן אינה נחשבת כהוצאת ממון, ועל כן אין היא יכולה להיחשב כשעת מתן מעות.

ריבית על הרווחת זמן

בדיני ריבית, יש מחלוקת האם ריבית שנקבעה על הארכת זמן נחשבת לריבית קצוצה. בשולחן ערוך (יורה דעה סימן קסו סעיף ב) פסק שאם לזה ביקש מהמלוה הלואה ונתן לו בשל כך לדור בחצירו, אם החצר קיימא לאגרא (-עומדת להשכרה), הדבר נחשב לריבית קצוצה, ואם לאו הרי זה 'אבק ריבית'. ואם הלואה אומר למלוה לגור בחצירו כ'שכר הלואה', הדבר נחשב לריבית קצוצה בכל מקרה.

אמנם אם הלואה כבר קיבל את הכסף, ולאחר זמן תבע ממנו המלוה את חובו, והלואה הציע למלוה לגור בחצירו, יש בזה מחלוקת. יש אומרים כי זו רק 'אבק ריבית', ויש אומרים כי זו 'ריבית קצוצה'. הרמ"א כתב שדין זה נכון לכל

